

Schemertijd

Schemertijd

roman

Jaap de Jonge

© Jaap de Jonge 2026

Omslagontwerp: Jaap de Jonge

Omslagbeeld: Karl Hofer, Die schwarzen Zimmer (2^e versie, 1943)

Foto auteur: Janid fotografie

Uitgegeven bij Brave New Books

ISBN: 9789465461045

... ist die gute Ehe die, in welcher jeder den anderen zum Wächter seiner Einsamkeit bestellt und ihm dieses grösste Vertrauen beweist, das er zu verleihen hat.

(Rainer Maria Rilke)

... dit is een goed huwelijk, waarin ieder de ander uitnodigt om wachter te zijn bij de eigen eenzaamheid en daarmee de ander het grootste vertrouwen geeft dat een mens een ander kan geven.

Es kommt alles wieder was nicht bis zum Ende gelitten und gelöst wird.

(Hermann Hesse)

Alles keert terug wat niet tot het einde toe is geleden en opgelost.

Het is gebeurd, dus kan het weer gebeuren.

(Primo Levi)

Nu - 1935

Na een paar minuten wordt het zeildoek van de vrachtauto losgemaakt en kunnen we eruit. We staan op een binnenplaats. Rondom zijn muren met kleine raampjes. We worden in looppas naar binnengedreven en komen in een kale ruimte waar we met z'n allen tegen de muur moeten gaan staan. De ogen naar de grond gericht. Nieuwsgierig als ik ben, probeer ik door mijn oogharen iets van de omgeving en van mijn buurmannen te ontwaren. Opeens een luide kreet: 'Kop naar beneden!' Vrijwel direct hoor ik laarzen in mijn richting komen en klinkt er een harde vuistslag in een gezicht. Iemand die vlakbij mij staat. Hetzelfde gebeurt nog een paar keer. Dan het commando: 'Uitkleden!'

Voor onze voeten wordt een kist neergezet waarin we al onze spullen moeten opbergen. Kleren netjes opgevouwen. Mijn tas met schoolspullen, horloge, sleutels, portemonnee. Alles.

Volledig naakt staan we in die kille ruimte. Sommigen krijgen met een zweep een tik op hun schouders, op hun borst, of op hun geslachtsdelen. We staan heel lang zo en zijn levend speelgoed voor de laarzen en petten. Deze mannen zijn geen naam waardig.

*

Het is hier koud, grijs en donker. De vloer is vochtig en stinkt naar pis. De wanden zijn hard en koud. Van een onbezorgde jeugd op het landgoed van mijn familie naar deze beestachtige gevangenis, voor de meesten het voorportaal van de dood. Ik lig hier weg te rotten als een weerloos stuk vuil, omdat ik het volgens sommigen niet waard ben te bestaan. Tussen alle martelingen door heb ik genoeg tijd om na te denken over mijn leven. Hoe heeft het zover kunnen komen. Ook al hebben ze alles van mij afgenomen, mijn herinneringen en mijn denkvermogen houd ik altijd bij me. Zolang ik leef zal niemand daar ooit aankomen!

Ik deel deze cel met een jongen, vast niet ouder dan zeventien, waarschijnlijk jonger, een beetje slungelachtig, alsof zijn lichaam nog niet helemaal volgroeid is. Vannacht is hij hier binnen gesmeten, als een vieze versleten doek die bij de vuilnis kan. De zoveelste sinds ik hier ben. Hij ging op zijn strozak zitten, de handen voor zijn gezicht, de ellebogen op de knieën. Ik hoorde hem zacht kreunen, een kind nog, zijn verwilderde haren voor zijn ogen. Ze hadden hem bont en blauw geslagen. Iedereen die hier wordt binnengebracht, wordt fysiek gemarteld en mentaal lamgeslagen. Het kreunen ging langzaam over in snikken. Toen hij voorzichtig opkeek, zag ik de angst in zijn ogen. Ik mag niet te snel oordelen, maar hij deed me denken aan de jongens die op stations en in cafés op zoek zijn naar betaalde sekscontacten. Sommigen niet ouder dan zestien jaar. Vaak had ik medelijden met hen. Ze leken volwassen, maar eigenlijk waren het nog kinderen. Thuis verwaarloosd, geen enkel toekomstperspectief en moreel in de goot. Wat hadden zulke jongens te verliezen. Hun leven, ja, maar wat was dat waard als je verder niets had. De jongen kijkt me weer aan, iets rustiger nu en gaat dan liggen met zijn gezicht van mij afgewend. We spreken geen woord. Wat moet je ook zeggen? De meesten die hier zitten zijn politici, communisten of homoseksuelen, zogenaamde 175'ers, zoals ik.

Aan het plafond van de cel hangt een peertje dat een vaal licht geeft. Het brandt dag en nacht. Als het luik in de deur opengaat kan het ochtend of middag zijn. Als er een kom met een homp brood naar binnen geschoven wordt is het ochtend. Een bord met een homp brood betekent middag. Verder zijn alle uren hetzelfde, afgezien van het dagelijkse luchten op de binnenplaats en de martelingen die in speciale ruimtes plaatsvinden.

Het luik gaat open. Het is een kom. Twee kommen en twee hompen brood.

‘Pak maar’, zeg ik tegen de jongen. We moeten heel zacht praten, want praten is verboden. Als de laarzen ons horen volgt een strafsessie. Alsof we die al niet genoeg hebben. Hij komt langzaam overeind, zonder iets te zeggen pakt hij een kom en het brood. Ik doe hetzelfde.

‘Hoe heet je?’ vraag ik als we op onze strozak zitten.

‘Franz’, zegt hij zacht.

‘Ik heet Oskar.’

Franz knikt.

In de kom zit een vloeistof met een onbestemde kleur. Een beetje grijs-beige. Het kan van alles zijn: soep of pap of plaksel. Zou me niets verbazen. Ze willen immers niets liever dan ons het zwijgen opleggen.

We lepelen het spul op. Het ruikt naar niets, het smaakt naar niets. Het brood is bikkelhard. Je kunt er een ruit mee ingooien, maar er zijn geen ruiten hier.

Ik snak naar een gesprek. Deze stilte is dodelijk.

‘Waarom ben je gepakt?’ vraag ik.

Hij kijkt me aan met dezelfde bange ogen van gisteren. Ik zie nu pas hoe smerig zijn broek is, te wijd voor zijn smalle lijf. Zijn overhemd zit vol bloedvlekken en is bij een van de mouwen gescheurd. Hij moet het koud hebben met zo weinig kleren aan. Niet dat ik zo dik aangekleed ben, maar mijn gevangeniskleren zijn wel van iets dikkere stof. Oude politiekleren.

‘Je hoeft het niet te vertellen, maar wij moeten wel samen de tijd doorkomen, dus dan kunnen we beter wat praten. Dan gaat de tijd sneller.’

Ik denk dat hij mij verkeerd verstaat.

‘Alexanderplatz’, zegt hij, zonder mij aan te kijken. ‘Het station’.

‘O’, zeg ik, ‘zomaar? Zonder aanleiding?’

Franz blijft zwijgen. Ik zeg hem dat hij mij kan vertrouwen.

‘Ik ben verlinkt op de toiletten. In een van de hoeken stond een kerel die mij heel uitdagend aankeek. Hij zag er goed uit. Toen ik hem aansprak, liep hij weg. Ik kreeg argwaan en probeerde zo snel mogelijk naar buiten te komen, maar ze stonden me al op te wachten. Met vier man sterk sleurden ze me mee naar boven, de straat op, in een auto en weg.’

‘Je wist toch dat prostitutie gevaarlijk is? Waarom deed je dat werk?’

‘Mijn pa is een paar maanden terug opgepakt en zit nu ook ergens vast, als hij nog leeft.’

Ik kijk hem aan en vraag met mijn ogen of hij alsjeblieft verder vertelt, maar hij valt stil en kijkt somber naar de grond.

‘Ben je Berlijner’, vraag ik, een onzinnige vraag, maar ik wil gewoon meer van hem weten.

‘Ja, uit Wedding. Ken je dat deel?’

Ik knik. Een arme arbeidersbuurt.

‘Mijn pa was fabrieksarbeider. Hij is opgepakt, omdat hij actief was bij communistenrellen.’

‘En toen moest jij zorgen dat er geld kwam om verder te leven.’

‘Ja, mijn moeder is ziekelijk en mijn zusje is nog te klein.’

Godverdomme, wat een ellende, denk ik en tegelijk schaam ik mij voor mijn afkomst.

‘En dan is geld met seks het makkelijkst verdiend. Dat was zeker je gedachte?’

Franz knikt, beschaamd. Ik kijk naar deze jongen, zo kwetsbaar. Ik zou hem willen knuffelen, voor altijd willen beschermen, maar we zitten in een gevangenis en daar is geen plaats voor empathie. Wij

zitten hier allemaal voor onszelf, met onze eigen sores en gericht op ons eigen lot.

Het is lange tijd stil. Dan vraagt hij, zo uit het niets ‘En jij?’

En ik? Moet ik deze jongen uit een communistisch nest vertellen dat mijn afkomst bij de *Junkers* ligt, de oude Pruisische landadel? Ik hoor mijn vader nog schelden op de communisten, die de adel en liefst het hele keizerrijk wilden opblazen. Nu proberen ze de nazi's onderuit te halen. Op zich een nobel streven, maar het gaat ze niet lukken.

‘Ik werkte eerst bij een bank, later op een school’, zeg ik, zo neutraal mogelijk.

‘O’, zegt hij, even neutraal, alsof dat het enige is wat hij wil weten. Ik kan aan hem zien dat hij een volgende vraag wil stellen, maar niet goed durft.

‘Hoe kom jij hier?’

‘Ik ben ook verlinkt’, zeg ik, ‘net als jij, maar ik weet nog niet goed door wie. Daar probeer ik achter te komen. Ik heb wel een vermoeden.’

Iedereen die anders is, wordt verlinkt of gechanteerd. *Ik heb jou toen en toen daar en daar zien lopen met iemand. Als je me zoveel betaalt, geef ik je niet aan.* Wat doe je dan? Chantage is ook strafbaar, maar je gaat niet naar de politie.

Franz knikt alleen maar. Ik zie zoveel in zijn ogen: angst, vermoeidheid, wantrouwen. Hij gaat liggen en keert zijn gezicht van mij af. Ik hoop voor hem dat hij wat kan slapen en over de liefde kan dromen, hoewel die voor hem waarschijnlijk ver weg is. Intussen wachten we op het volgende bord of de volgende kom of de volgende marteling.

Ik ga met opgetrokken knieën met mijn rug tegen de koude muur zitten en doe mijn ogen dicht.

Sinds ik hier zit, schieten talloze herinneringen door mijn hoofd; losse beelden, filmfragmenten, teksten. Sommige mensen met een

bijna-doodervaring, zeggen dat ze hun leven als een film aan zich voorbij zagen gaan. Zoiets dus. Ik word bijna gek van al die beelden en fragmenten, probeer ze te ordenen, maar dat gaat moeilijk. Ik heb hier geen rust, hoewel ik alle tijd heb.

Een foto doemt op. We staan met zijn vieren op het bordes van ons huis. Ik sta naast Papa, hij heeft zijn arm om mijn schouder gelegd. Mama staat aan de andere kant, mijn kleine zusje Anna voor haar. Mama heeft haar handen op de kleine schoudertjes van mijn zusje gelegd. Ik was een jaar of zeven. Oskar Joachim von Glasow, geboren in 1901 en opgegroeid in de Uckermark, een landstreek in het noorden van Brandenburg. We bewoonden een landgoed in de omgeving van Prenzlau. Mijn jeugd was onbezorgd, maar de opvoeding was streng en volgens de Pruisische kernwaarden: plichtsbesef, gemeenschapsgevoel, punctualiteit en gezagsgetrouwheid.

Toen - 1908

Mijn wereldje was klein. Papa was druk met het beheer van het landgoed of hij was op reis voor zijn politieke werkzaamheden. Hij was parlamentslid voor de conservatieve Duits Nationalen en daardoor vaak in Berlijn, maar hij reisde ook met regelmaat naar Königsberg in Oost-Pruissen. Ik zag hem weinig. Soms vroeg hij tijdens de maaltijd hoe het met me ging, maar die belangstelling was meer zakelijk dan persoonlijk. Ik was een kind in ontwikkeling en nog geen volwassen gesprekspartner. Mama had haar eigen wereld, die bestond uit het organiseren van ontvangsten, diners en muziekavonden. Vaak ook trok zij zich terug in haar kamer, waar zij zich bezighield met lezen of schilderen. Ze lieten de opvoeding van mij en mijn kleine zusje Anna over aan de gouvernante, Fräulein Bindschedler. Zij kwam uit Zwitserland. Mijn ouders hadden graag iemand uit Frankrijk gehad, omdat ze vonden dat ik toch in elk geval goed Frans moest leren. Uiteindelijk was het Zwitserland geworden. Ik mocht haar niet. Ik vond haar lomp, ze was oud, in elk geval te oud voor een kind en ze praatte te hard met een Duits accent dat zo anders was dan dat van ons. Haar haar was altijd strak achterover gekamd en in een knot bij elkaar gebonden. Ook had ze een lelijke wrat op haar gezicht. Elke ochtend op dezelfde tijd klopte zij op de deur van mijn slaapkamer. ‘Oskar, wakker worden, het is kwart voor zeven.’

De andere persoon die verantwoordelijk was voor mijn opvoeding was Herr Ziegler, de huisleraar. Hij was een vriendelijke, nog jonge man. Elke morgen om negen uur precies stond hij mij op te wachten bij de deur van de bibliotheek, waar hij zijn lessen gaf. Met zijn handen op de rug keek hij mij streng aan, hoewel ik soms toch ook een lichte twinkeling in zijn ogen kon zien. ‘Goedemorgen, *junger Herr*. Goed geslapen? Handen schoon?’ Ik mocht hem graag. Ik denk dat hij een van de weinige mensen in mijn directe omgeving was die echt om mij gaf. Hij leerde mij veel. Behalve de noodzakelijke lessen in lezen, schrijven en rekenen, leerde hij mij ook veel over de natuur, hoe de aarde eruit zag, over natuurkundige verschijnselen hoe simpel ook, maar vooral over de geschiedenis van Duitsland. Ik leerde dat Duitsland een belangrijk en ook machtig land was en dat ik er trots op moest zijn dat ik er geboren was. Maar naast de lessen had hij ook belangstelling voor hoe ik mij voelde, was hij nieuwsgierig naar hoe ik over dingen dacht. Hij zag mij als een echt mens, ook al was ik nog een kind. Het was een belangstelling voor mij als persoon, die ik van Papa en Mama maar zelden heb ervaren.

En dan was er nog Fräulein Salomons, de pianolerares. Zij kwam één keer per week. Max, de koetsier, haalde haar met het rijtuig op uit de stad. Fräulein Salomons was een vrouw van rond de zestig. Voor mij was ze stokoud. Ze liep ook met een stok die ze gebruikte om de maat te tikken op de vloer van de salon. De pianolessen waren saai, maar alleen al het zitten op het zwarte bankje voor de glanzend zwarte vleugel in de grote salon, was voor mij een feest. Ik droomde dan weg naar de concertzaal waar ik Papa en Mama over hoorde vertellen. Op sommige visites werd ook op de vleugel gespeeld, door een van de gasten of door een pianist die speciaal uitgenodigd was. Dan stond ik in mijn nachthemd aan de deur te luisteren, voorzichtig, want als iemand mij daar betrapte, wachtte er een fikse uitbrander. De lessen begonnen altijd met vingeroefeningen. Dan technische stukjes om de vingeroefeningen in praktijk te brengen. Maar ik wilde de muziek spelen die ik tijdens

de visites hoorde. Als mijn aandacht verslapte, stampte Fräulein Salomons hard met de stok op de grond en schreeuwde ze mijn naam, waarbij er nogal wat vocht uit haar mond mijn kant op sproeide. Ze had moeite met de *S* van Oskar.

Behalve ons gezin, Fräulein Bindschedler en Herr Ziegler woonden ook de huishoudster, de dienst- en keukenmeisjes, een bediende en de stalknecht in het huis. Max, de koetsier, woonde in een klein huisje bij de boerderij en de stallen. Maar onze levens waren strikt gescheiden. We kwamen elkaar zelden tegen. Alle werkruimtes, zoals de keuken, de voorraadkamer en de was- en strijkrumtes waren op de begane grond, eigenlijk half onder de grond. Papa, Mama, Anna en ik woonden op de eerste etage. Daar was de grote salon met daaraan grenzend de dinerkamer, een kamer waar we woonden als er geen bezoek was en onze slaapkamers. Wij gebruikten de mooie, grote houten trap die vanuit de hal op de begane grond naar boven leidde. Het personeel, ook Fräulein Bindschedler en Herr Ziegler, had hun kamers op de bovenste verdieping onder het dak. Zij kwamen daar via een andere trap, zodat zij ons niet tegen hoefden te komen.

Op een ochtend hoorde ik weer de klopp op de deur van mijn slaapkamer en de stem van Fräulein Bindschedler.

‘Oskar, wakker worden, het is kwart voor zeven!’

Ik deed alsof ik sliep. Ik hoorde haar naar het raam lopen om de gordijnen open te schuiven. Dat deed ze elke ochtend. Deze ochtend verblindde het felle zonlicht mij en ik trok het dek ver over mijn hoofd. Nog een keer haar stem.

‘Oskar! Opstaan!’ Bijna als een militair bevel.

Toen ze weer naar de deur liep, zei ze dat de fotograaf die ochtend zou komen en dat we met het gezin op de foto zouden gaan. Ze trok de deur achter zich dicht. Een van de dienstmeisjes had water gebracht. Ik kwam uit bed, trok mijn nachthemd uit en ging voor de commode staan met daarop de kan met water, een wijde schaal en een bakje met een stuk zeep. Ik kon net mijn hoofd zien in de spiegel die erboven hing. Ik zag een jongen met kortgeknipt bruin

haar, een bleke huid en donkere ogen. Ik keek die jongen lang aan en had hem graag willen vertellen dat ik soms zo alleen was en dat ik graag met hem zou willen spelen. Onzin natuurlijk, want ik wist drommels goed dat ik het zelf was in die spiegel. Maar toch. Nadat ik me gewassen had, trok ik de kleren aan die op de stoel klaarlagen. Het was een nieuw matrozenpakje. Ik vond mezelf eigenlijk te oud worden voor een matrozenpakje. Binnenkort zou ik acht worden. Toen ik mij er een beetje fatsoenlijk in gewurmd had, duurde het zeker nog een kwartier voordat ik de rijglaarsjes dicht had zoals het hoorde. We moesten met het gezin netjes op de foto. Elk jaar opnieuw. De foto's waren elk jaar hetzelfde.

Na het ontbijt liep ik door het huis en probeerde *Fräulein*, zoals ik de gouvernante noemde, te ontwijken. Het liefst was ik naar buiten gegaan om bij de pony te kijken, maar dat kon niet met deze kleren. Als er vlekken op kwamen, zou iedereen heel boos worden.

Boven aan de trap op de eerste verdieping stond ik stil bij een van de vele schilderijen. Allemaal portretten van familieleden die al lang dood waren. Op een van de portretten stond een oudere vrouw. Ze droeg een witte blouse, hoog gesloten en met veel kant afgewerkt. Op de blouse was een grote zilveren broche gespeld. Ze keek me streng aan alsof ik iets fout had gedaan, alsof ik elke keer iets fout deed, als ik er langs liep. Ik wist dat het mijn grootmama was, de moeder van Papa. Ik had haar niet gekend, maar door het schilderij was ze er nog steeds en hield ze me in de gaten. Ik vond haar niet aardig. Maar goed dat ze dood was, ook al mocht ik dat natuurlijk niet zeggen.

‘Oskar!’

Weer mijn naam. De stem kwam vanuit de grote hal beneden, toen van dichterbij. Ik wist al lang dat het *Fräulein* was.

‘Kom mee, de fotograaf is er.’

Beneden stond iedereen blijkbaar op mij te wachten. Papa in zijn mooiste pak, Mama in een mooie donkerrode japon, die versierd was met kant in dezelfde kleur en ruches. Anna hield haar hand vast en verschool zich een beetje achter haar. Ze was pas vier.

Een man met een donkere baard, maar met een vriendelijk gezicht kwam de hal binnen en zei dat alles klaar stond. Dat was de fotograaf.

Ik liep als laatste naar buiten, naar het bordes, waar de fotograaf iedereen zijn plaats aanwees. Ik moest naast Papa gaan staan. Hij sloeg zijn arm om mijn schouder. Mama stond aan de andere kant met Anna voor zich en zij hield haar handen op de kleine schoudertjes. Zo stonden we elk jaar. De fotograaf liep naar de camera, een grote houten kist op een statief met drie poten. Over de camera hing een grote zwarte doek, waaronder het hoofd van de fotograaf verdween. Na enige tijd kwam hij tevoorschijn en zei vrolijk ‘Klaar!’

Toen de fotograaf zijn spullen had ingepakt, liep ik met Papa de stenen trap af over het gazon naar de bosrand. Het was een warme voorjaarsdag en het was heerlijk om buiten te zijn. We gingen op de oude marmeren bank zitten en we keken naar het grote huis. Ik vond het fijn om met Papa samen te zijn. Dat gebeurde veel te weinig. Hij had nooit tijd.

‘Dit is later allemaal van jou, jongen’, zei Papa. ‘Alles; het huis, de boerderij, de stallen, de paarden, de landerijen en de mensen zullen voor jou werken, net als ze nu voor mij doen.’

‘En wat doe ik dan?’ vroeg ik.

‘Jij beheert het landgoed. Je zult eerst een goede schoolopleiding volgen, dan officier worden in het leger en later misschien in de politiek gaan, net als ik. Het is belangrijk dat je aanzien hebt, dat mensen tegen je opkijken.’

Ik wist al lang hoe mijn toekomst eruit zou zien. Papa had het me al zo vaak verteld, altijd met een trotse blik. Ik was zijn enige zoon en mijn leven lag vast, zoals de traditie dat bepaalde. Maar soms wilde ik wel dat het anders was.

‘Papa, was Grootmama streng voor u?’ Ik flapte het er zo pardoes uit.

‘Waarom vraag je dat zo opeens, jongen?’

‘Elke keer als ik langs het schilderij van Grootmama loop, kijkt ze mij zo streng aan, alsof ik iets fout gedaan heb. Ik word er niet blij van.’

Papa keek me een beetje verwonderd aan.

‘Ja, ze was streng. Grootmama leefde in een andere tijd, Oskar. Het oude Pruissen werd bestuurd door de adel en het leger. En daar golden strenge regels. Je kon er niet zomaar op los leven, zoals het volk deed.’

‘Dat is toch nog zo?’ zei ik. ‘Wij leven er toch ook niet op los. Wat hebben wij nu voor pleziertjes? Als we ergens naar toegaan, wordt Anna en mij eerst tien keer verteld hoe we moeten kijken, hoe we moeten lopen, hoe we moeten zitten. Ik zou best weleens feest willen vieren. Zelfs bij het jaarlijkse oogstfeest moeten wij netjes zitten, terwijl het personeel vrolijk danst en zingt met volle glazen bier en worst.’

‘Wij moeten het voorbeeld geven, jongen. Stel je voor dat wij tijdens het oogstfeest ook zo uit de band zouden springen, dan zouden de mensen toch geen respect meer voor ons hebben?’

‘Ja, Papa.’

Achter ons in het bos hoorde ik geritsel. Toen ik omkeek, zag ik een hert wegrennen.

Toen - 1909

Ik was een jaar of acht. We waren op weg voor een picknick. Vanwege het warme weer had Max de kap van het rijtuig naar beneden gedaan. Mama had haar arm om de smalle schoudertjes van kleine Anna gelegd. Ik zat naast *Fräulein* met de rug naar de koetsier en keek naar Mama. Ze zag er zo mooi uit in die crème-witte japon van een stof die zo zacht was, dat je het idee had dat hij door je handen gleed als een vloeibare massa. Een grote zonnehoed in dezelfde kleur zorgde ervoor dat er geen zon op haar gezicht kwam. Het gaf haar iets mysterieus. Je zag haar gezicht, maar je zag het ook niet.

We reden eerst een stuk langs de straatweg. Ik keek naar de glooiende graanvelden en dacht aan wat Papa mij zei: *Dit is later allemaal van jou, jongen*. Mama en *Fräulein* praatten zachtjes met elkaar. We kwamen bij de bosrand. De bomen gaven een heerlijke verfrissing. Anna dommelde langzaam weg. Als een pop hing ze tegen Mama aan.

De koetsier minderde vaart en ik zag dat we bij een stuk open grasland waren aangekomen dat afliep naar het meer. We stapten allemaal uit. Ik liep naar het water en keek vanaf de kant wat er gebeurde. Max en *Fräulein* spreidden een kleed uit op het gras onder een oude boom met laaghangende takken. Toen haalde Max een grote mand die achterop het rijtuig was vastgemaakt. Mama

ging op het kleed zitten, haar jurk mooi om zich heen gedrapeerd. Ze maakte de mand open en haalde er borden en bekers uit. Daarna broodjes en kaas en worst en fruit. *Fräulein* en Max zaten tegenover Mama aan de andere kant van het kleed. Ze keken allemaal mijn kant uit.

‘Oskar!’

Ik moest altijd geroepen worden. Ik voelde me altijd overal een buitenstaander. Langzaam liep ik naar het kleed. Iedereen had een stuk brood in de hand en lette niet op mij toen ik ging zitten. Ik at ook een stuk brood en wilde weer naar het water lopen.

‘Zullen we straks met de bal spelen, Oskar?’

Fräulein dacht dat ik dat leuk zou vinden, maar ik vond er niets aan. Ik hield niet van een bal en ik wilde zeker niet met haar spelen. Zij kon geen enkele bal vangen. Ik liep weer terug naar het water, trok een rietstengel uit de grond en tekende er lijnen mee in het water. Ik verlangde naar andere kinderen om mee te spelen.

Op de terugweg reden we over het marktplein van het dorp. Er stonden een paar marktkramen. Vrouwen liepen met manden en zakken te slepen. Op een bank zaten drie oude mannen. Zij namen hun pet af toen we voorbijreden. Kinderen speelden met elkaar. Ze lachten en renden achter elkaar aan. Ze zagen er blij uit. Sommige kinderen wezen naar ons en grinnikten. Misschien wezen ze wel alleen naar mij. Ik probeerde mij onzichtbaar te maken, maar dat lukte niet goed in het open rijtuig. Mama en *Fräulein* bekommerden zich niet om de mensen op het plein. Zij keken wel even op, maar praatten tegelijkertijd zachtjes met elkaar door.

Waarom kon ik niet met deze kinderen spelen, waarom kon ik niet met hen naar school gaan? Papa en Mama hadden het me al vaker uitgelegd: *Wij leiden een ander leven. De mensen in het dorp werken voor ons, maar zijn niet onze gelijken.* Ik begreep dat wel, maar tegelijkertijd voelde ik me zo alleen. Ik had niemand om mee te spelen en werd gedresseerd als een circusaapje. Ik moest zo lopen, netjes zitten, stil zijn, langzaam eten, vriendelijk kijken als er bezoek was, de gasten netjes een hand geven. Als ik buiten was,

hoorde ik soms gelach vanuit de keuken. Bij ons boven werd zelden gelachen, zeker niet uitbundig.

Maar eigenlijk wist ik niet of ik wel met de dorpskinderen zou kunnen spelen. Ik zou aan de kant staan, wachten tot ze naar me toe kwamen, maar dat zouden ze niet doen. Ze zouden alleen kijken. Ik kende hun taal niet, hun bewegingen, hun kleren, alles was zo anders.

Toen we thuis waren, vroeg Mama me mee naar haar kamer. Ze wilde verder met het schilderij. Sinds enkele weken werkte ze aan een portret van mij. Bij het raam stond een oude stoel waar ik op moest zitten. Zij zat schuin tegenover mij achter haar schildersezal. Voordat het zover was, moest ik mij achter een kamerscherm verkleeden. Ik moest oude kleren aan uit een andere tijd. De kleren kwamen uit haar familie, zei Mama. Zij vond het fijn om mij in die oude kleren te schilderen. Ik begreep niet goed waarom. De stoel en de ezel stonden altijd op dezelfde plaats en ik moest altijd op dezelfde manier gaan zitten. Mama wilde dat ik een beetje langs haar heen naar buiten keek.

Ik probeerde altijd zo stil mogelijk te zitten. Af en toe vroeg Mama of ik het nog volhield. Natuurlijk hield ik het vol. Het moest een mooi portret worden. Ik wilde Mama niet teleurstellen.

‘Wat vond je van het uitje vanmiddag?’ vroeg ze.

‘Gaat wel’, zei ik, ‘maar ik zou zo graag met andere jongens spelen. Anna is een meisje en nog veel te klein.’

Ik vertelde Mama over de kinderen op het dorpsplein, hoe ze daar speelden met elkaar en naar mij wezen en dat ik het gevoel had dat ze mij uitlachten.

‘Lieve Oskar, daar zul je altijd last van houden. Verschil in afkomst zal er altijd zijn en die afkomst zal altijd je leven bepalen. Je zult altijd bazen en knechten hebben. De bazen hebben het geld en de macht, de knechten doen het werk.’

Ik dacht na over die zin. Toen vroeg ik aan Mama: ‘Wat hebben wij dan gedaan om ‘baas’ te worden?’

‘Niets, Oskar, daar hebben wij niets voor gedaan. Dat hebben wij gekregen van onze voorouders.’

‘Maar dat is toch niet eerlijk’, zei ik. Mama keek me aan en begon te lachen. ‘Later zul je dat begrijpen’, zei ze. ‘Waar je wiegje heeft gestaan, bepaalt wie of wat je bent. Dat is het lot.’